טלטול ספר תורה

הרב אסף מישור

כתב הרמב"ם:

> משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית כדי שלא ישהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה, ועזרא תיקן שיהו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות.[1]

כרגיל, מקומו של ספר התורה בבית הכנסת. לעתים, מפאת חובת הקריאה בתורה מתעורר צורך להוציא את ספר התורה למקום אחר. מהם התנאים המצדיקים הוצאת ספר תורה ממקומו בבית הכנסת למקום אחר?

האם מותר להוציא את ספר התורה לטובת קריאת חיילים בשטח או במוצב קדמי ארעי? מה הדין לגבי השכנת ספר תורה בבית אבלים או בבית שיש בו חולה? והאם מותר להוליך ספר תורה מבית כנסת קבוע לבית כנסת ארעי?

מהלך הסוגיא:

המשנה (יומא ז, א) עוסקת בקריאת התורה של הכהן הגדול בסיום עבודת יום הכיפורים:

> בא לו כהן גדול לקרות... חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד.

הירושלמי מתעכב על ההיתר לטלטל את ספר התורה ממקומו בהר הבית אל עזרת הנשים, המקום בו היה הכהן עומד:

> בכל אתר את אמר הולכין אחר התורה והכא את אמר מוליכין את התורה אצלן? אלא על ידי שהן בני אדם גדולים התורה מתעלה בהן. והא תמן מייבלין אוריתא גבי ריש גלותא? א"ר יוסה בי רבי בון תמן ע"י שזרעו של דוד משוקע שם אינון עבדין לו כמנהג אבהתהון.[2]

1 הל' תפילה ונשיאת כפים יב, א

2 ירושלמי יומא ז, א

הירושלמי מתפלא על כך שמוליכים את ספר התורה אל הכהן הגדול על מנת שיקרא בו, הרי הכהן הגדול יכול להגיע למקומו של ספר התורה, ומדוע נתיר לטלטלו?

מתירוץ הירושלמי עולה שאסור להוליך ספר תורה ממקומו אלא לשם קריאה בו ע"י אנשים חשובים.

מפרשי הירושלמי שנדרשו לסוגיא הסבירו, שטעם האיסור הוא משום כבוד ספר התורה. כלומר: אין זה מכובד לטלטל את הספר ממקום למקום, אפילו לצורך קריאה בו, אולם לצורך אנשים גדולים ומכובדים מותר, מפני שזהו כבודו של הספר.

המרדכי למד מן הירושלמי שאפילו לצורך אנשים שאנוסים מלהגיע למקום בו יש ספר תורה אסור לטלטל את הספר אלא רק לצורך אנשים חשובים:

> מצאתי בתשובה אחת דבני אדם החבושים בבית האסורים אין מביאין אצלם ס"ת אפילו בר"ה ויוה"כ כדאמרינן בירושלמי בפרק בא לו בכל אתר את אמר הולכין אחר תורה והכא תימא מוליכין תורה אצלו אלא ע"י בני אדם שהם בני אדם גדולים התורה נתעלה בהם.[3]

לכאורה יש מקום לדון בעניינו של המרדכי, שהרי אפשר להסביר שהירושלמי דיבר על טלטול של ספר התורה ללא צורך, כגון שהקוראים יכולים לבא אל התורה שאין לפגום בכבודה ע"י הולכתה אליהם אלא אדרבה יבואו הם. אבל אם המתפללים מעוניינים לקרוא בתורה אלא שהם אנוסים, הרי זהו כבודה לבא אליהם!

כך הקשה הפרי חדש:

> ואיני רואה מכאן ראיה כלל, אלא היכא דאפשר שילכו אחר התורה, אבל היכא דלא איפשר והם חבושים בבית האסורים אפשר דניחא ליה לספר תורה ליל אצלם כדי שיצאו בו ידי חיוב היום מקריאת ספר תורה.[4]

אכן יש מהראשונים שמכח קושיה זו פסקו שהאיסור אמור דוקא במקרה של אנשים שיכולים לבא לבית הכנסת אך מעוניינים ליצור מנין או קריאה בביתם, אך כאשר מדובר באנוסים מותר להביא את ספר התורה אליהם:

> ש"מ דנכון וכשר הדבר ליראי השם ב"ה כשהוא חולה שיכול לכוין שיבואו עשרה ויתפללו עמו **ואם הוא אדם חשוב בעירו מביאין לו ספר תורה בביתו שיקראו בו עשרה שמתפללין עמו** דאמר בירושלמי ביומא פ' בא לו בכל אתר את אמר הלך אצל תורה וכה את אמר מוליכין את התורה

3 מרדכי ראש השנה סי' תשי

4 פרי חדש סוף סי' קלה

אצלם אלא על ידי שהם בני אדם גדולים התורה מתעלה בהם והא תמן מובילין את התורה גבי ריש גלותא אמר ר' יוסי בר בון תמן ע"י שזרעו של דוד משוקע שם אינון עבדין לי' כמנהג אבהתהון ואיתא נמי בירושלמי דסוטה **אם לאותם מביאים בעבור כבודם לזה שאנוס כש"כ שמביאים לביתו** ובעת הקריאה יעמוד הקורא ויקרא.[5]

משמע מהאור זרוע שמותר לטלטל ס"ת לצורך חולה או אנוס אע"פ שאיננו אדם חשוב וכן לצורך אדם חשוב אע"פ שאינו אנוס.

דעה שלישית היא דעת ההגהות אשר"י שהצריך הן אדם חשוב והן אנוס: "חולה שיכול לכוון יבואו עשרה ויתפללו עמו. ואם הוא אדם חשוב בעירו מביאין לו ס"ת בביתו ויקראו אותה בעשרה שמתפללין עמו"[6].

לסיכום דעות הראשונים, מצאנו שלוש דעות:

1. מותר לטלטל ספר תורה רק במקרה שיש 'תרתי לטיבותא' היינו בשני תנאים המצטרפים: אנשים גדולים והם אנוסים (הגהות אשר"י).
2. מותר לטלטל ספר תורה רק לצורך אנשים חשובים אפילו אינם אנוסים (מרדכי).
3. מותר לטלטל ספר תורה לצורך אנשים שאנוסים ואינם יכולים להגיע לבית הכנסת (אור זרוע).

להלכה:

נעיין בפסיקת השו"ע והרמ"א:

בני אדם החבושין בבית האסורין, אין מביאים אצלם ס"ת אפי' בר"ה ויוה"כ. הגה: והיינו דוקא בשעת הקריאה לבד, ואם הוא אדם חשוב, בכל ענין שרי.[7]

השו"ע לכאורה פסק כמרדכי, שאין להתיר טלטול ס"ת אפילו לצורך אנוסים. והרמ"א הוסיף את היתר הירושלמי לטלטל לצורך אדם חשוב אפילו אינו אנוס, אך השמיט את ההיתר לאנוס.

בין האחרונים יש שהחמירו כל עוד לא מתקיימים שני התנאים, ויש מקילים באדם חשוב: "עיין

5 אור זרוע סימן ט

6 הגהות אשרי על הרא"ש ברכות א, ז

7 שו"ע או"ח סימן קלה סעיף יד

בספר שמן המאור דבחשוב אפילו אינו אנוס שרי ויש מחמירין בחשוב לחוד"[8].

כלומר יש מקילים שבאדם חשוב די כדי להתיר ויש אומרים שדוקא לאנוס וחשוב.

לכאורה מדברי הירושלמי יש ללמוד שאפילו בחשוב בלבד יש להתיר, שכן הכהן הגדול וריש גלותא לא היו אנוסים. אלא שיש לחלק בין כהן גדול וריש גלותא שהם יחידים בחשיבותם לכל ישראל לבין סתם אדם חשוב, וחזר הדין שאין להתיר טלטול אלא לחשוב והוא אנוס. זו דעת המחמירים.

ובדעת המקילים יש לומר שהירושלמי הביא רק דוגמאות, אבל מכיוון שהתורה מתכבדת בכך שאדם חשוב קורא בה יש להתיר לטלטל את הספר לכל אדם חשוב.

גם בין האחרונים יש אומרים שאפילו לטובת אנוס שאינו חשוב מותר לטלטל, וטעמם שהירושלמי אסר רק להוליך את הספר תורה למי שיכול להגיע אליה כגון הכהן הגדול שהיה יכול להלך קצת מעזרת הנשים להר הבית ולקרוא, אך מי שאנוס ומעוניין לקרוא בתורה - מדוע יימנע ממנו, וכתמיהת הפרי חדש. כך כתב ערוך השלחן:

> אבל באמת י"א דבחדא מינייהו סגי או אנוס כגון חולה ויושב בבית האסורים וכיוצא בהם או חשוב [שם בשם א"ז וכ"כ בד"מ אות י'] ומלשון הירושלמי משמע כן שאומר בכל אתר אמר הולכים אחר התורה והכא מוליכים תורה אצלו אלא ע"י שהם גדולים התורה נתעלה בהם עכ"ל הרי להדיא דמיירי במקום שיכולים לילך אל התורה דאל"כ לא שייך הולכים אחר התורה.[9]

מיהו 'אדם חשוב'?

הירושלמי הביא כדוגמא למי שמותר לטלטל ס"ת עבורו את הכהן הגדול שהוא אישיות תורנית רמת מעלה. לאחר מכן הביא חריג נוסף והוא 'ריש גלותא' שהוא אישיות שלטונית־פקידותית רמת דרג. אלא שהסביר שההיתר לריש גלותא הוא משום ייחוסו - על ידי שזרעו של דוד משוקע שם.

האם הירושלמי יתיר טלטול ס"ת לאנשים נוספים או שמא דוקא שני אלו?

לכאורה, הטעם להיתר טלטול ספר תורה הוא שאין בכך פגיעה בכבודו, וההסבר בירושלמי להתיר היא משום שהתורה מתכבדת ע"י גדולים, וכמו שפירשו שם מפרשי הירושלמי. לפי זה משום כל גדול בישראל בין בתורה ובין בהנהגה או במילי דעלמא יש מקום להתיר.

8 משנה ברורה קלה ס"ק נ

9 סימן קלה אות לא

ויש שלמדו מהירושלמי ההיפך, שכעקרון לא התירו לריש גלותא אלא משום שהוא מיוחס למלכי בית דוד שהיו חכמי תורה, וממילא אין לטלטל אלא לצורך ת"ח.

כך סיכם את הדעות בבאור הלכה:

עיין במ"ב במה שכתבנו דדוקא אדם חשוב בתורה והוא מהגר"א בשם תשובת מהר"מ פאדווה ועי"ש שמקורו מהירושלמי מהא דפריך שם מריש גלותא אף דהוא בודאי מהחשובים והעשירים אלמא דדוקא חשוב בתורה בעינן וראיתי בתשב"ץ קטן סימן קפ"ט שכתב בהיפך מזה וז"ל בירושלמי פרק בא לו כאן את אמרת הלוך אחר תורה וכאן את אמרת מוליכין התורה אצלו אלא ע"י בני אדם גדולים התורה מתעלה מכאן ראיה שאין איסור לקרוא לתורה עשיר מכובד לפני ת"ח מפני שע"י אנשים גדולים התורה מתעלה עכ"ל הרי משמע מדבריו דאנשים גדולים המוזכרים בירושלמי הוא לאו דוקא ת"ח.[10]

היתרים נוספים

יש המרחיבים את ההיתר וסוברים שמניין בני אדם שווים בחשיבותם ל'אדם חשוב' וגם בשבילם מותר יהיה לטלטל את הספר, אמנם, בצירוף אונס. כך כתב המגן־גיבורים בשם אליה רבה: "אם יש מת בבית הסמוך לביהכ"נ באופן שצריכין הכהנים להתפלל בבית אחר, רשאין ליקח ס"ת מבית הכנסת כיון שהם רבים וגם כהנים הוי כאנשים חשובים"[11].

ומכל מקום, מצאנו שיש מקילים לטלטל ספר תורה לצורך מניין קבוע, אפילו אינם אנוסים; כך מביא הביאור הלכה, בהכרעתו לדינא:

ולדינא נראה דאפילו להמרדכי דאוסר אפילו באנוס אינו מיירי כי אם ביחידים החבושים ורוצים להכניף עשרה שם לקריאת התורה בזה אוסר ומטעם דמן הדין י"ל דאין חל על יחיד מצות קה"ת בזמן שאין יכול לילך לביהמ"ד אבל כשיש שם עשרה כיון דחל עליהם חובת קריאה והם אינם יכולים לצאת משם ולילך אחריה גם המרדכי מודה דצריך להביא להם ס"ת לקרות בה ומצאתי באליה רבה שגם הוא כתב לחד תירוצא דהמרדכי לא מיירי בשיש שם עשרה כנלע"ד לדינא.[12]

וכך הביא בשו"ת יביע אומר:

ע"ע בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' לז) שכתב, מעשה אירע בבהכ"נ שלי במנחה בשבת שלא יכלו לפתוח את ארון הקודש מבלי שבירת המנעול, והורתי שילכו עשרה בני אדם, להביא ס"ת מבית

10 באור הלכה קלה, יד ד"ה 'ואם הוא אדם חשוב'

11 מגן גיבורים קלה, ס"ק כא

12 ביאור הלכה שם, ד"ה 'אין מביאין'

הכנסת הסמוך, ושילכו עמו העשרה לכבוד הס"ת, ואף על פי שכתב המרדכי שאין מביאים ס"ת אצל בני אדם החבושים, וכן פסק בש"ע (ס"ס קלה), מ"מ הרי כתב הרמ"א בהגה שאם הוא אדם חשוב מביאים אצלו ס"ת, וכ"ש בנ"ד לגבי רבים דעדיפי טפי שאין לנו לבטל קריאת ס"ת במנחה בשביל כך, וכ"כ האליה רבה שבשביל רבים שפיר דמי להביא ס"ת אצלם, ואף שיכולים הצבור ללכת לבהכ"נ הסמוך, אין לנו לבטל התמיד של בהכ"נ הזה, ועוד שכל הקובע מקום לתפלתו א־להי אברהם בעזרו וכו', ואף שיכולים לשמוע קריאת התורה בבהכ"נ האחר ויחזרו לבהכ"נ הזה להתפלל, מ"מ יש בזה טורח צבור, וידוע כמה חששו חז"ל לטירחא דצבורא.[13]

סיכום ביניים:

הירושלמי אוסר טלטול ספר תורה ממקום למקום משום כבוד התורה. עם זאת ישנו היתר לטלטל את הספר במקרה שהתורה מתכבדת על ידי קוראיה ולכן מותר היה לטלטל את הספר לצורך הכהן הגדול ולצורך ריש גלותא.

יש שלמדו מכך שלצורך כל אדם חשוב מותר לטלטל ויש אומרים דוקא לאדם חשוב במקרה של אונס ויש מקילים שבכל אונס מותר.

בשאלת 'אדם חשוב' יש אומרים שדוקא חכמי תורה נחשבים כ'אדם חשוב' ויש אומרים שאף אדם חשוב בתחומים אחרים.

יש מי שרצה לומר שהאיסור לטלטל ס"ת הוא רק שלא במקום מצוה, אבל בעשרה, שמביאים ס"ת בשבילם כדי שיוכלו לקרוא בתורה כתקנת חכמים, מותר לטלטל בכל מקרה ובפרט באנוסים.

להכין מקום לספר תורה

הפגם בכבודו של ספר התורה הוא להוציאו מהמקום המיוחד לו ולהביאו למקום אחר לצורך הקריאה בו באקראי.

אמנם, מצאנו תשובה של אחד מן הראשונים שכותב שהאיסור אכן אמור רק אם הביאו את ספר התורה למקום שאין בו ארון ותיבה המיוחדים לס"ת, שאם יש מקום מוכן לס"ת אין זה דרך ארעי וזלזול, ומותר אפילו ללא התנאים הקודמים שהזכרנו:

עוד אחרת אתי וברור לי לפע"ד שכל הדברים הנ"ל הן הירושלמי הן ההג"ה מדברים בענין שמביאין הס"ת להם לקרות ואין אצלם שום ארון או תיבה אשר מוציאין הס"ת ממנו ומחזירין אותה לתוכו רק מביאין אותה ממקום אחר בשעת הקריאה ואחר הקריאה מחזירין הספר למקומו

13 שו"ת יביע אומר חלק ז או"ח נו

> או שהיתה ס"ת דרכה להניח על העמוד המיוחד לקרות עליו ולאדם חשוב וגדול מעתיקין אותה משם להביא אותה גבי הגדול למקום שעומד שם כמו שעשו לכ"ג כדתנן בפרק בא לו אשר עליו קאי הירושלמי ובכן הוא גנאי לס"ת ובעבור זה יקשה לעשות אם לא לגדולים כנ"ל. אמנם כמנהג שלנו וכעובדא דידך לייחד תיבה וארון על יום או יומים ולתת בו הס"ת ולהוציאו בשעת הקריאה ולהשים אותו על העמוד והקוראים בתורה יעקרו ממקומם לקרא על העמוד ואחר כך יחזירו הס"ת לארון לא עלה על לב שום אדם לאוסרו כי אין בו פגם לס"ת מאחר שמיוחד לה ארון ועמוד להוציאה ולהכניסה ואין הפרש לב"ה של עראי או ב"ה של קבע.[14]

מעיון בתשובה נראים הדברים כסותרים מרישיה לסיפיה, שכן בתחילת דבריו כתב מהר"ם שאפילו אם מביאים את הספר לצורך הקריאה בלבד אלא שמניחים אותו בארון סגי ואילו בסוף דבריו כתב שיש להניחו שם יום או יומיים קודם.

מכל מקום עיקר הסברא להתיר היא משום שיש קביעות לספר התורה ואין זה נראה כזלזול בו. להלכה הרמ"א קיבל את היתרו של מהר"ם פדאוה, ויש אחרונים שאף התירו אפילו אם לא מניחים את הספר יום או יומיים קודם, אם כי ודאי שאם הניחוהו יום או יומיים קודם ההיתר מרווח יותר.

מנהג נוסף מובא בדברי ערוך השלחן, להביא את ספר התורה למקום ולקרוא בו שלוש פעמים, שזה מורה יותר על קביעות, כנראה מטעם ששלוש פעמים הוי חזקה.

חומרת הזוהר הקדוש

כנגד ההיתרים שראינו, יש מהפוסקים שחששו לדברי הזוהר, שהחמיר מאוד בטלטול ספר תורה:

> אמר רבי אלעזר זה שאמרו החברים שגלות ספר תורה אפילו מבית כנסת לבית כנסת אחר אסור וכל שכן לרחוב... א"ר יהודה בני בבל יראים ואינם עוברים עם ספר התורה אפילו מבית כנסת לבית כנסת, כל שכן לרחוב.[15]

וכן במקום אחר בזוהר:

> אוי לדור שנגלה ביניהם ספר תורה (שטלטלו את הספר לרחובה של עיר וכדומה כדי להתפלל) ולא נתעוררו עליה למעלה ולמטה (דהיינו שלא נתקבלה תפילתם למעלה משום שתפילתם היתה בלי תענית ובלי תשובה למטה), מי יתעורר עליה להתפלל בשעה שהעולם בצער רבה והעולם

14 שו"ת מהר"ם פדאוה סימן פח

15 זוהר ח"ג עא, ב בתרגום הסולם

צריך לגשמים וצריכים להגלות ביותר את ספר התורה מחמת הדוחק שבעולם.[16]

הזוהר מכנה את טלטול הספר תורה כ'גלות' וכ'גילוי' של ספר התורה. ספר התורה אמור להיות מוצנע והוצאתו ממקומו היא מעין חשיפה שלו במקום ובזמן שאין בזה צורך.

מאידך, כמה הסברים נאמרו להתיר אף לדברי הזוהר.

יש אומרים שדברי הזוהר לא נאמרו אלא במקרה שספר התורה הולך בגלוי, אך אם הוא מכוסה בארון וכיו"ב אין קפידא. עוד יש אומרים שהאיסור אמור אם רוצים להוליכו לקרוא בו ברחוב, ולא בבית או בית כנסת. היתר נוסף מובא בספר 'לדוד אמת' הכותב שדברי הזוהר אמורים אך ורק בעידן ריתחא אך לא בזמנים רגילים.

סיכם את ההיתרים בשו"ת יביע אומר:

> הגאון רבי דוד פארדו בשו"ת מכתם לדוד (חאו"ח ס"ס טו) כתב, שכל שמכינים מקום מיוחד לס"ת בבית האבל אין בזה שום גמגום ופקפוק כלל, וכמ"ש המהר"ם פדואה (סי' פח)... ופשוטו הוא היכא דאיכא ריתחא בעלמא ואצטריך לאגלאה ברחוב, וכן אין האיסור אלא כשמוציאים אותו בגלוי.[17]

נפקא מינות מעשיות:

הורדת ס"ת לשטח

כל חייל קרבי נתקל במקרה בו הוא נאלץ להתפלל בשטח. האם מותר להביא במיוחד ספר תורה לשם קריאה בו בשטח? הוא הדין לגבי הבאת ספר תורה לבית שנתפס ע"י חיילנו, והשהות בו לא אמורה להיות ארוכה. האם יש מקום להתיר הבאת ס"ת למקומות מעין אלו?

הרב נ"א רבינוביץ צירף שתי סברות להיתר:

1. מדובר במניין חיילים המחויבים בקריאת התורה, ואין להם אפשרות לשמוע את הקריאה במקום אחר.
2. ספר התורה מגיע לשטח בתוך ארון קודש שמיוחד לו.

סיבה נוספת מובאת בדבריו:

16 זוהר ח"א רכה, א עם תרגום וביאור הסולם

17 שו"ת יביע אומר, שם

[...] ואחרון אחרון חביב, אין לך אנשים גדולים מחיילים בני תורה העומדים על משמר ארצנו וערי א־לקינו, והתורה מתכבדת ומתעלה בהם שהרי הארון עם הלוחות היה יוצא עם מחנה ישראל.[18]

הבאת ס״ת לבית אבלים

פסק הרמ״א בהלכות אבלות: ״מצוה להתפלל שחרית וערבית במקום שמת שם, אפילו אין אבל, כי יש בזה נחת רוח לנשמה״[19].

האם מותר להביא ספר תורה לבית האבל על מנת שיקראו שם בתורה?

׳כף החיים׳ כתב לאסור זאת:

הנוהגים שמוליכים ס״ת לבית האבל ומעמידין אותו בביתו לקרות ביום הכניסה לאו שפיר עבדי, ובזוהר החמיר מאד... ועכשיו נוהגים שאחר שגומרין התפילה בבית האבל הולכים כולם לביהכ״נ לשמוע קריאת התורה[20].

מאידך, כתב הילקוט יוסף להתיר:

יש להקל להביא ס״ת לבית האבל, בפרט אם מייחד לו ארון ותיבה. ואין צריך להביא הס״ת יום או יומיים קודם אלא אף באותו יום יש להקל.[21]

הוצאת ס״ת לרחוב העיר או לבית, לצורך מניין בעת איסור התכנסות המונית

כפי שראינו לעיל, יש האומרים שהאיסור לטלטל הוא כשהטלטול נעשה לצורך יחידים, ואילו לצורך תפילה במניין הם מתירים, וסמכו על דעה זו האחרונים.

בנידון שלפנינו יש מקום לצרף סברא נוספת והיא שבמקום קביעות הס״ת לא יקראו בו בשל ההגבלות, ואילו ברחובה של עיר יקראו בו ובודאי שיש בכך עילוי לספר התורה עצמו. ובלבד שייחדו מקום לספר התורה, על כל פנים לאותו יום ומוטב שייחדו לספר התורה מקום קבוע, אם ידוע שהמצב המיוחד עלול להימשך זמן רב.

18 מלומדי מלחמה חלק א, עמ׳ 97-96

19 יורה דעה שפה, ג

20 כף החיים יו״ד שפד ס״ק עה. כבר קדמוהו ה׳מור וקציעה׳ ועוד. וכן עשה מעשה הרב גרינוולד בעל ׳כל בו על אבילות׳ ראה בשו״ת שלו.

21 דיני ביקור חולים ואבלות, עמ׳ קיד. כך כתבו פוסקים נוספים, וכן המנהג הרווח.